

Obrazovanje žena u Srbiji u XX i početkom XXI veka

Olivera Bojović

Generacija 2016/17

Apstrakt

Rad se bavi problematikom obrazovanja žena u Srbiji u periodu XX i početkom XXI veka dajući kratak osvrt na izazove i probleme sa kojima se one susreću. Napravljen je kratak pregled preduzetih koraka u borbi za obrazovanje žena kod nas, nakon čega smo pokušali da odgovorimo na pitanje šta sledi nakon završenog obrazovanja koje je i dalje tradicionalno i prilagođeno muškim đacima. Takođe smo pokušali da odgovorimo na pitanje svrhe obrazovanja, na šta ono utiče i koje posledica ima na život žene i njene okoline kada je obrazovanje neprilagođeno, nedovoljno ili u nekim slučajevima uskraćeno. Na kraju, osvrnuli smo se i na ulogu društva ili države, koji su njihovi zadaci ali i do koje mere su oni ispunjeni. Zaključak je da su pozitivne promene u obrazovanju žena u XX i XXI primetne, ali nedovoljne i da je neophodno pokrenuti sistemski i sveopuhvatni plan koji će da izmeni i senzibiliše plan i prilagodi ga novim potrebama.

Ključne reči: obrazovanje, obrazovanje žena, žene u Srbiji, neobrazovane žene, samostalnost, patrijarhalni pristup

Obrazovanje žena u Srbiji u XX i početkom XXI veka

Olivera Bojović

Obrazovanje kao ljudsko pravo

Obrazovanje je osnovno ljudsko pravo. Neki se neće složiti da je ono primarno, već će mu dati sekundarnu važnost, ali obrazovanje u XX i XXI veku postaje sastavni deo života svih ljudi nezavisno od njihovih ličnih karakteristika. Tako je barem u teoriji. Prema Opštoj deklaraciji o ljudskim pravima „obrazovanje mora biti usmereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda...” Pa i žena i njihovih prava, dodajemo, jer se ova načela ne primenjuju dosledno u praksi, ne dovoljno da bismo mogli da razgovaramo o potpunoj ravnopravnosti na bilo kom polju.

Počeci obrazovanja žena u Srbiji

Borba za obrazovanje žena u Srbiji započeta je još u XIX veku kao proizvod ekonomskog i društvenog razvoja. Do tada su žene bile izopštene iz obrazovnog procesa koji je bio namenjen isključivo muškarcima i to sa ciljem da ih pripremi za birokratski posao kako bi mogli da odgovore na industrijalizaciju i tehnološki razvoj. Tako su srpske žene XIX veka svoj „put do elite prelazile od nepismenosti do delimične pismenosti“ sa ciljem da se prvo nadoknadi ono što je izgubljeno u srpskom društvu koje je tada još uvek bilo pretežno ruralno ali i iscrpljeno borbama vezanim za nacionalno pitanje (Trgovčević 2003, 185). Iako je na početku XX veka u Srbiji bilo svega 7% pismenih žena, one u vrlo brzo, u evropskim razmerama, postale „pionirke ženske profesionalne emancipacije jer su pripadale malobrojnim devojkama koje su prve stekle najviše obrazovanje, a potom se dokazale u svojim strukama“ (Trgovčević 2003, 185). Još 1863. godine otvara se Viša ženska škola u Beogradu što je omogućilo veću dostupnost višeg obrazovanja, ali je njena namena pre svega bila obučavanje budućih učiteljica i nastavnog kadra. Nakon ovoga je usledilo otvaranje novih škola u Kragujevcu, Valjevu, Šapcu i Kruševcu. Prvobitna namena ovih škola je bila obučavanje i usavršavanje ne samo učiteljica, već i negovateljica, bolničarki, i ostalih pomoćnica. Iako su u početku imale ograničene mogućnosti koje su ih upućivale na određene profesionalne profile, žene su postepeno postajale deo političkog, kulturnog, naučnog i privrednog života Srbije. Kasnije, 1906. godine donet je zakon koji je omogućio koedukaciju devojčica i dečaka i posle 10. godine starosti pa je počelo otvaranje mešovitih škola. Međutim, „razlike među polovima nisu bile sasvim ukinute, jer su ostale podele u nastavnim predmetima i devojčicama su

zadržani specifično ženski predmeti (pletenje, heklanje, vez, rad na šivećim mašinama)“ (Trgovčević 2003, 187). Integracija žena u proces obrazovanja je tekla sporo jer su se one susretale sa velikim brojem prepreka i problema. U najvećem broju slučajeva su ti problemi bili izazvani shvatanjem uloge žene u srpskom društvu koje je bilo, ali i dalje je, izrazito tradicionalno i patrijarhalno. Stav da žena treba da ostane u kući jer joj je tu mesto da bi vodila računa o domaćinstvu i porodici je mišljenje koje je kroz gotovo celi XX vek bilo najzastupljenije. S druge strane, Lenjin je jednom prilikom rekao da žene „ostaju u kućnom ropstvu, kućne robinje, jer ih davi najpipaviji, najgrublji, najtegniji rad u kuhinji i uopšte u pojedinačnom kućnom gazdinstvu i porodici, koji čoveka najviše zaglupljuje“ (Đorđević 1975, 152). Njegov predlog za rešavanje problema potlačene pozicije žena se ogledao u predlogu za „potpuno i stvarno oslobođenje žene, njeno oslobođenje od kućnog ropstva putem prelaza od sitnog pojedinačnog kućnog gazdinstva na krupno podružljivo gazdinstvo“ (Đorđević 1975, 153). Ovo je odličan primer gde se vidi koliko je žena zaista zarobljena i obespravljena u okovima patrijarhalnog društva gde muškarac odlučuje u kojoj meri i iz kog razloga će žena biti slobodna i kako će se ta njena sloboda manifestovati. Uprkos ovakvim stavovima, žene su nastavile svoj obrazovni proces koji je bio motivisan mnogobrojnim drugim razlozima. Ged je u jednom tekstu govorio o tome kako treba omogućiti ženi da živi od svog rada jer „ženi, kao i čoveku, treba obezbediti svestrani razvoj i slobodno korišćenje mogućnosti“ jer u suprotnom, „ukoliko je [muškarac] taj koji treba da proizvodi i ukoliko je on taj koji treba da podmiruje potrebe žene, očigledno je da će mu ona biti potčinjena i zavisiti od njega“ (Đorđević 1975, 161-162). Oslobođanje od kućnog ropstva i samostalnost samo su neki od razloga zbog kojih su se žene u Srbiji borile za pravo na obrazovanje. Već uoči Prvog svetskog rata od ukupnog broja srpskih studenata, žene su činile 10%; brojka koja je bila manja od onih u razvijenijim evropskim zemljama, ali predstavlja veliki napredak za srpsko obrazovanje. Određeni broj srpskih studentkinja svoj obrazovni proces nije završavao nakon osnovnog akademskog obrazovanja, već su nastavljale usavršavanje na raznim evropskim univerzitetima i institutima. Njihova borba, nažalost, nije se završavala nakon dobijanja diplome.

Šta nakon završenog obrazovanja?

Žene su se kroz ceo XX vek susretale sa različitim oblicima diskriminacije vezano za zaposlenje i uslove rada. Veoma često nisu odmah mogle da dobiju funkciju za koju su se školovale i dobile diplomu, već su morale da počinju na nižim, nekad birokratskim pozicijama te da se vremenom dokazuju muškom intelektualnom autoritetu koji im je nadređen a za to su

dobijale finansijsku nadoknadu koje je u svim sferama bila značajno niža od one koje su dobijale muške kolege na istim pozicijama. O ovome govori i Lafarg (Paul Lafargue) koji pominje „privredni antagonizam čije je ispoljavanje buržoazija uspela da spreči zatvaranjem žene u porodično prebivalište“ a sve to jer obrazovane žene „postaju konkurenti svojih očeva, braće i muževa“ (Đorđević 1975, 164). Uprkos predrasudama i stereotipima sa kojima su se susretale u toku obrazovnog procesa od strane profesora i kolega ali i kasnije, na radnim mestima u svom profesionalnom životu, žene u našoj zemlji kao i globalno, kroz ceo XX a posle i u XXI veku nastavile su da se bore za svoje pravo na obrazovanje i rad. Kada govorimo o obrazovanju, ne mislimo samo na učionicu, već na sveobuhvatan obrazovni proces i njegovu interdisciplinarnu primenu u ostalim segmentima života.

Svrha obrazovanja

Nakon kratkog pregleda razvoja prava na obrazovanje žena u Srbiji, vratimo se na definiciju obrazovanja iz kabineta ombudsmana:

„Pravo na obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava i predstavlja jedno od ključnih činilaca za ostvarivanje drugih prava. Obrazovanje je pokretačka snaga u osnaživanju dece i odraslih da sami oblikuju svoju budućnost, izađu iz siromaštva i uzmu puno učešće u životu svoje zajednice. U tom smislu, pravo na obrazovanje je usko povezano sa pravom na rad. Svaki pojedinac/pojedinka ima pravo na obrazovanje, tako da je vlast na svim nivoima, uključujući opštinu, dužna da obezbedi ostvarivanje ovog prava“ (Ombudsman, 2012).

Kada analiziramo ovu definiciju, primećujemo da obrazovanje osim svoje osnovne funkcije, a to je opismenjavanje, ima i druge ciljeve kao što su omogućavanje vertikalne socijalne mobilnosti i stvaranje samostalnih intelektualaca i intelektualki koji treba da postanu aktivni članovi društva. S druge strane, kada govorimo o samom obrazovnom procesu, moramo imati u vidu na šta se to odnosi. Zbog tehnološkog razvoja i napretka koji je zahvatio gotovo sve oblasti delovanja čoveka, obrazovanje se više ne odnosi samo na tradicionalno opismenjavanje već ono danas obuhvata i funkcionalno opismenjavanje. Drugim rečima, obrazovanje i priprema ljudi kako bi, odmah nakon završene škole ili fakulteta, bili spremni da se aktivno bave svojom profesijom i nastave usavršavanje. Takođe, još jedna podela u okviru obrazovanja jeste podela na formalno i neformalno obrazovanje. Obe vrste imaju veoma veliku ulogu u

razvoju pojedinca ili pojedinke i umnogome utiču na njegovu ili njenu sposobnost i mogućnost da se kasnije integrišu u društvo i iskoriste ostale slobode.

Prepreke u ženskom obrazovanju

Iako su svi ovi elementi podjednako važni u obrazovanju devojčica (i dečaka, svakako, ali ćemo se ovde pre svega baviti devojčicama), oni nisu uvek podjednako uključeni, a nekad su i potpuno izostavljeni. Postoje različiti razlozi zašto do toga dolazi: nametanje patrijarhalnih vrednosti, nedostatak osvešćenosti nastavnog kadra, podržavanje i širenje stereotipa i diskriminacija, nesenzibilan pristup delikatnim temama i drugi. Osvrnimo se na reči ombudsmana vezano za ovu temu: „Žene i devojke koje žele pristup obrazovanju još se suočavaju sa preprekama, od pritiska da se rano udaju, obavljaju poslove u kući do diskriminacije na tržištu rada. Uprkos tome, postoje čvrsti dokazi da obrazovanje žena ne osnažuje samo njih same, nego doprinosi društvu u celini. Povećanje obrazovanja žena doprinosi smanjivanju siromaštva i podsticanju ekonomskog razvoja“ (Ombudsman, 2012).

Odnos muškog i ženskog nastavnog kadra u Srbiji

Ako sagledamo nastavni kadar u školama i fakultetima u Srbiji, možemo primetiti da su žene u većini slučajeva učiteljice i nastavnice, bibliotekarke i sekretarice škole (o pomoćnom osoblju nećemo ovom prilikom, ali ne možemo da zanemarimo da su to uvek žene), dok srećemo znatno manji broj profesorki u srednjim školama i na fakultetima. Sa druge strane, za muškarce su rezervisana mesta direktora, revizora i profesora. Prema istraživanju Republičkog zavoda za statistiku, u periodu od 2003. do 2005. godine, u Srbiji je nastavno osoblje u osnovnim školama činilo 2,5 puta više žena nego muškaraca, a taj broj se nakon narednog merenja u periodu od tri godine od 2011. do 2013. nije mnogo promenio jer je u tom periodu bilo 2,4 puta više žena, odnosno učiteljica i nastavnica (izvor RZSS). U srednjim školama razlika nije u toj meri drastična, ali u periodu od 2003. do 2005. godine, nastavno osoblje u srednjim školama činilo je 1,7 puta više žena, a od 2011. do 2013. godine je bilo više profesorki, pa je samim tim i broj žena povećan (1,8 puta više nego muškaraca, odnosno profesora). U slučaju nastavnog kadra na univerzitetkom nivou, razmera u brojevima je još interesantnija. Naime, prema istraživanju Republičkog zavoda za statistiku, u periodu 2013-2014. godine, na visokim školama i fakultetima u Srbiji zaposleno je 14,3% više muškaraca nego žena, dok procenat zaposlenih sa doktorskom, magistarskom ili specijalističkom diplomom različit: doktori nauka – žene sa 42% a muškarci sa 58%, a što se tiče magistarskih

i specijalističkih diploma: žene sa 54% i muškarci sa 46%; poslednju grupu čine zaposleni bez naučnog zvanja: žene sa 54% i muškarci sa 46%. Nameće se pretpostavka da su i u ovom slučaju muškarci na višim pozicijama i da samim tim imaju veći uticaj na detalje obrazovnog procesa studenata.

Odnos muških i ženskih studenata

Srpsko društvo i dalje nameće patrijarhalne vrednosti u svim segmentima i fazama obrazovanja, pa je segregacija i dalje prisutna u odabiru fakulteta a samim tim i budućih profesija. Pogledajmo odnos diplomiranih studenata po grupama koje su najzastupljenije a prema istraživanju Republičkog zavoda za statistiku; obratićemo pažnju na tri perioda: 2003-2005, 2007-2009 i 2011-2013. U prvom periodu na institucije koje se bave obrazovanjem nastavnog kadra, upisalo se 88% devojaka i 12% momaka, u drugom periodu se taj broj znatno promenio 92% devojaka i 8% momaka, a u trećem 86% devojaka i 14% momaka pa samim tim osnovno obrazovanje ostaje u ženskim rukama koje po patrijarhalnim vrednostima treba da vaspitavaju i usmeravaju mlade i prenose porodični koncept na društveni nivo. Sa druge strane, obrnute rezultate vidimo u tehničkim naukama koje se smatraju, tvrdim, muškim zanatom: u prvom periodu je diplomiralo 69% momaka i 31% devojaka, u drugom periodu 58% momaka i 42% devojaka, a u trećem periodu 64% momaka i 36% devojaka. Izdvojili smo dve kategorije gde je razlika u broju diplomiranih studenata najizrazitija. Ženski kadar je i dalje zastupljeniji i u humanističkim i društvenim naukama (iako u SANU, prema istraživanju RZSS-a iz 2014. godine, u odeljenju društvenih nauka nema nijednog ženskog člana), zatim u umetnosti, zdravstvu i socijalnoj zaštiti, dok muški kadar preovladava u tehnici, proizvodnji, građevinarstvu, prirodnim naukama, informatici i matematici. Ove disproporcije u broju diplomiranih studenata imaju veliki uticaj na diskriminaciju prilikom zapošljavanja žena na, takozvane, muške poslove što je samim tim i obeshrabrujuće za mnoge talentovane devojke prilikom odabira fakulteta.

Funkcionalna pismenost

Kada sagledamo ove rezultate, ne možemo da zanemarimo važnost funkcionalne pismenosti tokom višeg obrazovanja a kasnije i zaposlenja i obavljanja posla. Upotreba računara i interneta je procentualno slična kod momaka i devojaka uzrasta 16-24. godine, dok se u razdoblju 25-74. godine vidi znatna razlika u korist muškaraca koji su funkcionalno pismeniji i sposobniji, a samim tim i pogodniji kandidati za posao (izvor RZSS).

Uloga države i državnih institucija

Kada sagledamo ove diskrepance, ne možemo da ne postavimo pitanje odgovornosti i šta je to što država i institucije treba da urade kako bi se napravio balans. Uloga države i formalnih institucija jeste konstantno unapređivanje obrazovanja i prevencija svih vrsta diskriminacija, ali pre svega rodno zasnovane diskriminacije. U poslednjih nekoliko godina bilo je nekoliko projekata koji su zadovoljili ove kriterijume, ali su se ovim problemom mnogo više bavile nevladine i druge autonomne organizacije koje, uprkos velikom entuzijazmu i zalaganju, ne mogu da imaju sistemski uticaj koji je dostupan državi (ali neiskorišćen). Neophodno je kontinuirano raditi na podizanju svesti o stereotipima, diskriminaciji i posledicama diskriminacije. Takođe, ne treba se voditi time da obrazovanje treba da bude isto za devojčice i dečake jer ne treba. Današnji model obrazovanja oslanja se umnogome na tradicionalni model koji je preuzet iz osnova obrazovanja koje su postavljene još u XIX veku kada je ono bilo namenjeno muškarcima. Neophodno je da se osvesti potreba da se obrazovanje prilagodi devojčicama, ali ne tako da ih obučava za ženske, kućne poslove već da bude senzibilizovano i fleksibilno, a da sadržina obrazovnog materijala bude izmenjena i prilagođena.

Žene i obrazovanje

Obrazovanje jeste jedno od osnovnih obeležja po kojem se razlikuje moderno od tradicionalnog društva, uloga škola i fakulteta jeste da formiraju kvalitetnog građanina, odnosno građanku. Trgovčević primećuje da su oduvek obrazovani ljudi bili „podrška, pokretač i izvođač promena“ (Trgovčević 2003, 10). Devojke i žene obrazovanje doživljavaju kao način izlaska iz siromaštva, pokretljivost, samostalnost i samodovoljnost, oslobađanje od sprega tradicionalnog patrijarhalnog društva i sprega koje ono nameće, slobodu. To su samo neki od razloga zbog kojih je krucijalno da devojka obrazovanje ne bude uskraćeno, da ne budu nametnuti određeni modeli ponašanja i stereotipi vezani za profesiju i dostupnost određenih profesija. Sa druge strane, devojke i žene koje su deo sistema obrazovanja (bilo kao učenice ili nastavni kadar), moraju biti svesne svojih uloga i uticaja jer su one direktan model ponašanja. Neophodno je da svako preuzme odgovornost i da se aktivno posveti menjanju segmenata koji su mu dostupni kako bi se došlo do idealnog modela obrazovanja bez stereotipa i diskriminacije.

Obrazovanje i ostala ljudska prava

Obrazovanje je direktno povezano sa drugim ljudskim pravima pa se posledice mogu videti u svim aspektima života.

Učešće u političkom životu i glasanje su u direktnoj vezi sa obrazovanjem i nivoom obrazovanja žena; neobrazovana ili nedovoljno obrazovana žena ne može samostalno donositi odluku jer ne može u potpunosti razumeti celokupni glasački proces ili program političkih partija pa je tako podložna tuđim uticajima (što ljudi iz svoje bliske okoline – porodica, prijatelji, kolege sa posla, kao i javnih ličnosti koje putem medija iznose svoje stavove i podršku političkim opcijama). Neobrazovana žena može aktivno učestvovati u političkom životu svoje zemlje, ali će retko imati uticaja u donošenju odluka i neće biti pogodna kandidatkinja za neku funkciju. U medijima smo mogli da vidimo nekoliko slučajeva gde su žene bile zloupotrebene prilikom previranja muških predstavnika različitih političkih partija. Tom prilikom, žene nisu bile zaštićene već se zalazilo i u sferu privatnog života te su te privatne informacije korišćene kao oružje u političkim obračunima. Nije redak slučaj ni da žena bude pristalica neke političke partije, političara ili kandidata jer je pod uticajem svoga muža, partnera, oca, brata. Zbog nedostatka informacija, a nedovoljno obrazovana da se suprotstavi ili kritički sagleda, ona je idealna da se na nju utiče i da je neki muški autoritet indoktrinira.

Odsustvo adekvatnog obrazovanja može uticati i na pravnu sposobnost žene. Neobrazovana žena nije sposobna da aktivno učestvuje u pravnom sporu u kom se u životu sigurno može naći nekoliko puta. Onemogućeno joj je da pročita i razume ugovore ili pravilnike pa samim tim predstavlja lak plen za različite malverzacije i zloupotrebu. Takođe, nije dovoljno obaveštena i upućena da može i da ima pravo da traži stručnu pomoć kako bi zaštitila sebe, svoju porodicu ili svoju imovinu. Veliki problem predstavlja činjenica da je ovo veoma često zloupotrebjeno od strane muškaraca pa te žene veoma često budu prevarene i izmanipulisane. To je najprisutnije u slučajevima razvoda kada žene pre svega ne znaju kada, kako i kome treba da se obrate kako bi mogle da podnesu zahtev za razvod braka. Kasnije slede problemi jer one ne znaju koja su njihova prava vezano za njihovu i bezbednost dece, prava vezano za podelu imovine kao i za starateljstvo. Nažalost, postoji veliki broj primera gde je neobrazovanost i neupućenost žena a uz nedostatak adekvatne pravne zaštite dovelo do negativnih posledica po sve učesnike spora. Sa druge strane, pravno neobrazovana žena može biti zloupotrebjena i izmanipulisana i od strane poslodavca ili kolege, ali i od strane službenog lica a da to ne ume da prepozna i prijavi nadležnim organima.

Na ovo se nadovezuje i položaj neobrazovane žene koja je u potrazi za poslom. Tu imamo dva bitna faktora koji utiču na mogućnost zaposlenja: formalna i funkcionalna pismenost. Formalno nepismene žene primorane su da pristanu na loše plaćene poslove gde su uslovi znatno lošiji od standarda, bez mogućnosti za usavršavanje i napredovanje. One su zarobljene na jednom poslu pa se često dešava da ceo radni vek provedu u istoj instituciji na istom radnom mestu. Sa druge strane, neznatno bolji položaj imaju žene koje su formalno pismene, ali funkcionalno nespremljene za veliki broj poslova. U eri rapidnog tehnološkog razvoja i digitalizacije, žena koja nije funkcionalno pismena, nije u mogućnosti da se prijavi na veoma velik broj oglasa za posao koji su trenutno dostupni. Zato mora da napravi kompromis, i pristane na posao koji je često neadekvatan u odnosu na ono za šta se školovala, a da pritom od strane poslodavca ne dobije mogućnost i priliku za usavršavanje i potencijalno napredovanje. Neobrazovana žena, takođe, ne zna koja su njena prava vezano za trudnoću i porodiljsko bolovanje pa je u toj sferi manipulacija najizraženija.

Jedan od najbitnijih segmenata života žene, a na koji nedostatak obrazovanja ima najveći uticaj jeste zdravlje i zdravstvena zaštita. Nedovoljno obrazovane žene neće biti dovoljno upućene u sve aspekte zdravog načina života, a s druge strane, biće veoma podložne tuđem uticaju, a posebno uticaju medija i propagande. Neobrazovane žene neće biti sposobne da saznaju o mogućnostima zdravstvene zaštite i šta sve ona podrazumeva. U nekim slučajevima neće znati da prepoznaju ključne simptome određenih bolesti ili oboljenja, a kasnije neće znati kome i za šta mogu da se obrate. U Srbiji je i dalje jedan od glavnih faktora fatalnosti određenih bolesti upravo neobrazovanost i nedovoljna obaveštenost.

Neobrazovanost žena može uticati i na njihovu sposobnost da prepoznaju i reaguju na diskriminaciju. Zbog neobaveštenosti i nedovoljno informacija, neobrazovana žena neće moći da se suprotstavi i neće moći da se obračuna sa stereotipima. Naprotiv, ti stereotipi će uticati na nju i njen doživljaj sebe i svoje uloge i položaja u društvu. To može da utiče na različite odluke ili da spreči ili uspori neku aktivnost ili angažovanje. Usled nedostatka tolerancije i poštovanja, žene su i dalje žrtva muških autoriteta.

Zaključak

Obrazovanje žena u Srbiji u XX i XXI veku je znatno napredovalo u odnosu na osnove obrazovanja koje su postavljene još na počecima, u XIX veku. Ipak, današnji model obrazovanja se umnogome po sadržini i strukturi oslanja na obrazovne materijale koji su tada

pravljene, a pravljene su pre svega sa ciljem da se obrazuje muškarac kako bi postao „poželjan građanin i deo planirane elite“ (Trgovčević 2003, 10). Iako je samo obrazovanje tema različitih univerzitetskih programa i tema istraživanja naučnih radova i stručnih planova, i dalje je cilj da se izjednače muški i ženski obrazovni proces, da budu isti programi. Upravo je to ono čemu ne treba da se teži, već da se radi na prilagođavanju programa i sadržaja, da se senzibilizuju kako bi osvestili toleranciju i poštovanje prema svim grupama. Tek tada će iz škola i sa univerziteta izlaziti osvešćeni građani i građanke koji će aktivno učestvovati u društvenom životu. Nedostatak obrazovanja i neobaveštenost žena utiče na sve aspekte njihovog života. To su osnovni razlozi zašto su žene i dalje potlačene i pod direktnim uticajem patrijarhalnog društva i muškog autoriteta. Obrazovanje je glavno oružje kojim žena može da postane samosvesna, slobodna i samodovoljna.

Literatura

Božinović, Neda. 1996. *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd.

Dorđević, Jovan. 1975. *Žensko pitanje. Antologija marksističkih tekstova*. Beograd: Radnička štampa.

Ivanović, Nevena. 2002. „Obrazovanje žena-izazov zajednici?“ *Reč – Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*. 65(2): 169-193.

Pravo na obrazovanje i rodna ravnopravnost,

<http://www.ombudsmanapv.org/rp/index.php/2012-11-27-20-08-51/obrazovanje/11-pravo-na-obrazovanje>

Republički zavod za statistiku, *Žene i muškarci u Srbiji*. 2008, 2011 i 2014.

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/36/38/MuZe08s.pdf>

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/52/50/ZeneIMuskarci.pdf>

http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Stanovnistvo/ZeneiMus/ZiM_srpski_web.pdf

Trgovčević, Ljubinka. 2003. *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u XIX veku*. Beograd: Istorijski institut.

„ŽENSKO LJUDSKO PRAVO NA OBRAZOVANJE, Podtema: Nepismenost i stereotipne polne uloge.“ *Feministička 94*.

http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/feministicka94/zenska_ljudska_prava/nepismenost.htm